

ประติมากรรมตามรูปแบบการกลมกลืนทางวัฒนธรรมเพื่อ
เสนอแนวทางการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานเมืองมหาสารคาม
Sculpture by Isan Cultural Combination Approach to
Conservative Design in Maha Sarakham City Museum

รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ บำรุงบุญ¹
Assoc.Prof.Dr.Kittikorn Bumroongboon

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง ประติมากรรมตามรูปแบบการกลมกลืนทางวัฒนธรรมเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานเมืองมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานของชาวอีสานในมิติทางพุทธ พราหมณ์ ผี สู่การตีความออกแบบผลงานด้านประติมากรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน 2) ศึกษาลักษณะโครงสร้างของรูปแบบเพื่อการจัดแสดงผลงานของพิพิธภัณฑสถานเมืองมหาสารคาม และ 3) เพื่อหาแนวในการปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอผลงานของพิพิธภัณฑสถานเมืองมหาสารคาม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ 1) ระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มประชาชนทั่วไป จำนวน 56 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ผลการวิจัย พบว่า วัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานพุทธ พราหมณ์และผีของสังคมอีสานปัจจุบัน ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีพราหมณ์ และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการประกอบตามประเพณีบุญ 12 เดือน ที่เกี่ยวเนื่องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไป

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรสาขาวิชาศิลปกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
เบอร์โทรศัพท์ : 0862309090 อีเมลล์ : kittikornarcor@gmail.com

ในแต่ละเดือน เพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำเนินชีวิต โดยได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อทางวัฒนธรรมและประเพณีที่สะท้อนออกมาในลักษณะของงานประติมากรรมอาทิสิ่งปลูกสร้างเชิงสัญลักษณ์ เช่น วัด โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป พระธาตุ เจดีย์ สถูป และสัญลักษณ์ทางคติแบบผี และพราหมณ์ ที่สะท้อนให้เห็นว่าลักษณะความสัมพันธ์ของคนอีสานกับวัฒนธรรมระหว่างความเชื่อพุทธ พราหมณ์ และผีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในสังคมและสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม

คำสำคัญ : ประติมากรรม, วัฒนธรรม, การอนุรักษ์

Abstract

This research was aimed at studying 1) to study the cultural beliefs of the Northeast in terms of Buddhism, Brahmanism and spirit to interpret the design work in sculpture from the past to the present, 2) study the structure of the model to the exhibits of the Maha Sarakham Museum, and 3) to find parallels to improve the presentation of the Maha Sarakham Museum. Qualitative research methods were used to collect and analyze data from the individual level, including 56 key informants. The results showed that the Basic beliefs of Buddhist culture Brahman and spirit of the Isan, there is still a belief about Buddhism, beliefs about the rite of passage and beliefs about the supernatural. By combining a traditional merit 12 months related primarily Buddhist. A Beliefs and subsistence agriculture were upheld the Isan since ancient times by practice varies each month for achieve prosperity in life. The operations continue to come into the cultural beliefs and traditions are reflected in the manner of sculptures such as buildings symbolic temples, churches, temples, Buddha relics, pagodas, stupas and symbols of myths and ghosts and Brahmin. That is reflecting the relationship between the culture of the Isan with the Buddhist faith

Brahman and spirit, which is part of the lifestyle of people in the society and relations with the social structure.

Keywords : Sculpture, Cultural, Conservative

บทนำ

เมืองมหาสารคามรู้จักกันดีในนามของตักศิลา นคร คือ เมืองแห่งการศึกษา ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่าเมืองมหาสารคามได้รับการแต่งตั้งเป็นเมืองเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408 บางความเชื่อระบุว่าเดิมก่อนจะตั้งเป็นเมืองมหาสารคามบริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์มานาน ตามบันทึกของหลวงอภิสิทธิ์สารคาม (บุคดี) ตลอดจนประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคาม ของ บุญช่วย อัตถากร ระบุว่า ท้าวมหาชัย (กวต) พาผู้คนออกจากเมืองร้อยเอ็ดมาทางทิศตะวันตก ประมาณ 1,000 เส้น จึงหยุดตั้งอยู่บริเวณที่ตอน แต่ราษฎรนิยมเรียกว่า “วัดข้าวฮ้าว” อยู่ได้ประมาณ 6 เดือน เห็นว่าขาดแคลนแหล่งน้ำ จึงย้ายมาตั้งระหว่างกุดยางใหญ่ กับหนองทุ่ม ซึ่งเป็นที่ชุมชนที่มีผู้อาศัยอยู่บ้างแล้ว คือ บ้านจาน ประกอบกับห่างออกไปเล็กน้อยก็เป็นห้วยตะคาง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่มีแหล่งน้ำสมบูรณ์ ในส่วนของการปกครอง เมืองมหาสารคามเมื่อแรกตั้งอยู่ในความดูแลบังคับบัญชาของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นผู้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอรับพระราชทาน “บ้านลาด กุดยางใหญ่” เป็นเมือง ของท้าวมหาชัย (กวต) เป็นเจ้าเมือง ต่อมาราชสำนักได้มีสารตรามาถึงพระขัติยวงษา (จัน) ลงวันอังคาร เดือน 10 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู สัปตศก จุลศักราช 1227 ซึ่งตรงกับวันที่ 22 สิงหาคม 2408 โปรดเกล้า ฯ ขนานนามบ้านลาดกุดยางใหญ่ เป็นเมืองมหาสารคาม ตามพระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งท้าวมหาไชยเป็นที่พระเจริญราชเดช เจ้าเมือง ทำราชการขึ้นแก่เมืองร้อยเอ็ด ให้พระราชทานท้าวมหาไชย ผู้เป็นที่พระเจริญราชเดชเจ้าเมืองมหาสารคาม

ในปัจจุบันเมืองมหาสารคาม นับเป็นแหล่งรวมวัฒนธรรมของชาวอีสาน มีชุมชนโบราณมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านเชียงเหียน หมูบ้านปั้นหม้อของชาวบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคามแหล่งโบราณสถาน

และสถานที่สำคัญทางศาสนา ได้แก่ พระธาตุนาดูน กู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน กู่บ้านแดง อำเภอวาปีปทุม ปรากฏคู๋ ตำบลเขวา อำเภอเมืองมหาสารคาม รวมทั้งในจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย และอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีรูปแบบของความเชื่อทางศิลปะ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่ใกล้เคียงกัน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานของหอดูดาวหินเตี้ยของภิกษุจีน เมื่อราวศตวรรษที่ 12 ที่กล่าวว่าดินแดนเหล่านี้เป็นดินแดนอีสานปุระ (ขอมโบราณ) กับศรีเกษตร (พม่าโบราณ) ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันว่าแท้จริงดินแดนนี้อยู่ที่ใด แต่เมื่อมีการค้นพบเหรียญโบราณที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายพื้นที่ จึงเชื่อว่าดินแดนอีสานปุระนั้นมีอาณาเขตบริเวณที่กว้างขวาง (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2538) หลักฐานที่สำคัญอีกประการที่สะท้อนให้เห็นว่าดินแดนแห่งนี้มีความเชื่อทางศิลปะ วัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบเดียวกันคือ ใบเสมาหิน อันเป็นประติมากรรมทางด้านศิลปะพื้นเมืองผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของอีสานโดยเฉพาะ เนื่องจากใบเสมาหินไม่พบในภาคอื่นของประเทศไทย

ถึงอย่างไรก็ตามในกระบวนการของการอนุรักษ์สืบสาน รวบรวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น มีให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดร้อยเอ็ด คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่นและพิพิธภัณฑ์ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ขึ้นทะเบียนสังกัดกรมศิลปากรทั้งสองแห่ง แต่ผลงานด้านประติมากรรมและผลงานด้านวัฒนธรรมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์จะมีการจัดแสดงโชว์ชิ้นงานและแหล่งค้นพบชิ้นงานเท่านั้น แต่ยังขาดการให้ความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์และการตีความชิ้นงาน

ในส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ จะมีเพียงพิพิธภัณฑ์สิรินธร ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เน้นการศึกษาให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ โครงสร้างทางธรณีวิทยา และสัตว์โบราณ เช่น ไดโนเสาร์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ขึ้นทะเบียนกับกรมทรัพยากรธรณี แต่ในจังหวัดมหาสารคาม มีกระบวนการในการอนุรักษ์ทั้งผลงานทางด้านประติมากรรม ความเชื่อทางวัฒนธรรม และรูปแบบของการดำเนินชีวิตในลักษณะกระจัดกระจาย ตามวัด และตามโบราณสถานที่ค้นพบชิ้นงานทางด้านประติมากรรมและวัฒนธรรม ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีการค้นพบ

ส่วนของพระพุทธรูป สิม พระเครื่อง พระพิมพ์ ใบเสมาหิน เครื่องประดับโลหะ เครื่องปั้นดินเผา และผลงานด้านประติมากรรมหินทรายโบราณตามศิลปกรรมในยุคต่างๆ โดยเฉพาะยุคทวารวดีเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังพบหลักศิลาจารึกอันเป็นหลักฐานที่สำคัญในการศึกษาประวัติความเป็นมาของความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิตในอดีต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าจากการค้นพบหลักฐานโบราณเป็นจำนวนมากในจังหวัดมหาสารคาม ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของประชาชนในแถบนี้ อย่างยาวนาน แต่ยังแสดงให้เห็นถึง ความศรัทธาเลื่อมใสในความเชื่อทางวัฒนธรรม ตามศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ พุทธ หรือผี

ในจังหวัดอีสานตอนกลาง อันประกอบไปด้วย จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด ซึ่งได้ชื่อว่า ร้อยแก่นสารสินธุ์ นั้นเป็นสังคมอีสานที่มีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือความเชื่อทางศาสนาอันเป็นสิ่งที่มิมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม พฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนคนอีสาน โดยเชื่อว่าศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการยึดเหนี่ยวของจิตใจ เป็นหลักแห่งความเชื่อถือศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อส่วนบุคคลหรือความเชื่อของกลุ่มบุคคล และในทัศนะของคนอีสานนั้นศาสนาที่แท้จริงคือพุทธศาสนาแต่ในทางปฏิบัติพิธีกรรมในชีวิตประจำวันยังพบว่ามีความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเทวดา ภูต ผี เข้ามาผสมกลมกลืนด้วย จึงเป็นรูปแบบที่พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Folk Buddhism) ขึ้น

การนับถือศาสนาของคนอีสานเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธา ต่อองค์รวมของศาสนามีความศรัทธาต่อคำสอน ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมคำสอนชั้นปรมาตม ชาวบ้านเห็นว่าไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ ศรัทธาต่อพิธีกรรมเมื่อมีคำสอนหลักธรรมซึ่งเป็นทฤษฎีแล้วก็มีพิธีกรรมเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นสิ่งเดียวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมา ศรัทธาต่อผู้ประกอบพิธีกรรม อันหมายถึงพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกสืบทอดศาสนา และถ้าตามนัยพุทธศาสนาแบบชาวอีสานมีการผสมกลมกลืนของพุทธ พราหมณ์ และผี ผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ก็จะต้องรวมไปถึง เจ้า คนทรง หมอผี หมอสูตรขวัญด้วย ศรัทธา ต่อสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป พระธาตุ เจดีย์ สถูป สะท้อนให้เห็นว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของคนอีสานกับวัฒนธรรมระหว่างความเชื่อพุทธ พราหมณ์

และมีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในสังคมและสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม จากสถานการณ์นี้ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมที่ถูกสร้างตาม ความเชื่อที่มีอิทธิพลของการประสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างความเป็น พุทธ พราหมณ์และผี ที่พบในจังหวัดมหาสารคาม และบางส่วนของจังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ อีกทั้งเห็นว่าทางจังหวัดมหาสารคามได้จัดทำพิพิธภัณฑ์เมือง มหาสารคามขึ้น ณ สวนสาธารณะหนองข่า อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม โดยมีจุดหมายเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แต่ยังคงขาดองค์ ประกอบที่สำคัญในการรวบรวมชิ้นงานด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ และประติมากรรม โบราณ การจัดแสดงผลงานและการนำเสนอองค์ความรู้ โดยหากจะทำการเปรียบเทียบ กับจังหวัดใกล้เคียงพบว่า มีเพียงจังหวัดมหาสารคามเท่านั้นที่ยังไม่ได้มีการ ยกย่องระดับของกระบวนการอนุรักษ์ผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้ มีมาตรฐานจนสามารถขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรได้ ดังนั้นเพื่อเป็นแหล่งเก็บ รวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุด้านประติมากรรมที่สำคัญ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีนโยบายที่จะปรับปรุงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามให้มีความพร้อมเพื่อที่จะพัฒนาให้ เป็นแหล่งเรียนรู้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติความเป็น มา ความเชื่อทางวัฒนธรรมอีสานผ่านงานประติมากรรมตามรูปแบบการผสม กลมกลืนทางวัฒนธรรมที่พบในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเป็น แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามให้มีมาตรฐานและพร้อม ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานของชาวอีสานในมิติทางพุทธ พราหมณ์ ผี สู่การตีความออกแบบผลงานด้านประติมากรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน
2. ศึกษาลักษณะโครงสร้างของรูปแบบเพื่อการจัดแสดงผลงานของ พิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม
3. เพื่อหาแนวในการปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอผลงานของพิพิธภัณฑ์ เมืองมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อนำเสนอการตีความผลงานด้านประติมากรรมโดยเป็นการศึกษาความเชื่อของรูปแบบการผสมความกลมกลืนทางวัฒนธรรมตามมิติความเชื่อทางพุทธ พราหมณ์ ฝี ในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดพุทธมณฑลอีสาน จากชิ้นงานประติมากรรมโบราณและร่วมสมัยที่พบในจังหวัดมหาสารคามและบางส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และขอนแก่น ที่เชื่อว่าเป็นเส้นทางตามความเชื่อทางวัฒนธรรมเดียวกัน หลักฐานที่จะแสดงในการวิจัยครั้งนี้ ในส่วนของนามธรรมความเชื่อตามวัฒนธรรมคือ ตำนาน พงศาวดาร และบันทึกพื้นบ้าน ส่วนตัวแบบงานประติมากรรมที่ทำการวิจัย คือ พระธาตุ หอสิม ไบเสมา หอแจก พระเครื่อง เป็นต้น โดยทั้งหมดจะทำการศึกษานำไปสู่การศึกษาในระยะต่อมาคือการออกแบบแนวทางในการแสดงผลงานด้านประติมากรรมที่ค้นพบ รวมทั้งประวัติความเป็นมาของชิ้นงานประติมากรรมและความเชื่อจากการตีความของชิ้นงานประติมากรรมนั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของเมืองมหาสารคามต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

หน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่การวิจัยและหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้าน มีประวัติความเป็นมา สภาพสังคมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมความเชื่อพุทธ พราหมณ์และฝี ซึ่งกล่าวถึงบริบทพื้นที่การวิจัย ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้กลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล และยินดีให้ความร่วมมือและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการวิจัยอย่างแท้จริง

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย แบ่งตามรูปแบบของการวิจัยได้ดังนี้
ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่การวิจัยในภาคอีสานจาก 4 จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเลือกพื้นที่การวิจัยและหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับหมู่บ้าน ซึ่งแต่ละหมู่บ้าน มีประวัติความเป็นมา สภาพสังคมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมความเชื่อพุทธ พราหมณ์และผี ซึ่งกล่าวถึงบริบทพื้นที่การวิจัย ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้กลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคลเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลในเชิงลึกและสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อพุทธ พราหมณ์ และผี สามารถที่จะให้ข้อมูลได้เที่ยงตรง ดังนี้ กลุ่มผู้นำศาสนา กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชน และ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น จำนวน 16 คน

กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) คือ กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมประเพณี เกี่ยวกับความเชื่อ พุทธ พราหมณ์ และผี ได้แก่ หมอธรรม หมอส่อง หมอลำผีฟ้า พราหมณ์ หรือจ้ำ จำนวน 20 คนกลุ่มประชาชนทั่วไป (General Informant) ได้แก่ ชาวบ้านทั้งชายและหญิงที่มีภูมิลำเนาในหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

พื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

1. พื้นที่การวิจัยวัฒนธรรมความเชื่อพุทธ จังหวัดขอนแก่น 1 หมู่บ้าน คือ บ้านดินดอน (นามสมมุติ) ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
2. พื้นที่การวิจัยวัฒนธรรมความเชื่อพราหมณ์ จังหวัดมหาสารคาม 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองบ่อ (นามสมมุติ) ตำบลหนองบ่อ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด 1 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งลิบ (นามสมมุติ) ตำบลหนองทัพไทย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
3. พื้นที่การวิจัยวัฒนธรรมความเชื่อผี จังหวัดกาฬสินธุ์ 1 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองหญ้า (นามสมมุติ) ตำบลหนองผือ อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้นามสมมุติในการระบุชื่อของ หมู่บ้านและชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิ์การให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรม การวิจัย ทั้งนี้เพราะในการวิจัยจะมีประเด็นอ่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับมิติความเชื่อ ขนบธรรมเนียม และหลักการปฏิบัติของแต่ละชุมชนจะมีความเชื่อที่แตกต่างกันไป อย่างหลากหลายการเลือกพื้นที่แต่ละหมู่บ้านเป็นการเลือกแบบเจาะจง เหตุผลที่เลือกพื้นที่นี้เพราะซึ่งแต่ละหมู่บ้าน มีประวัติความเป็นมา สภาพสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและมีวัฒนธรรมความเชื่อพุทธ พราหมณ์และ ผี และมีผลงานทางด้านประติมากรรมทางวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นหมู่บ้านเป็นที่รู้จัก ของคนทั่วไปในภาคอีสาน และเป็นพื้นที่ที่ประชาชนส่วนใหญ่มีโครงสร้างทางสังคม ที่ผูกพันกันความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้านที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อและมี รูปแบบของการกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน

ผลการวิจัย

ความกลมกลืนของความเชื่อชาวอีสาน

จากข้อมูลภาคสนามในการลงพื้นที่ชุมชนเป้าหมายทั้งสี่ชุมชน ซึ่งทั้งหมดเป็นหมู่บ้านในชนบทอีสาน พบว่าแม้บางชุมชนนั้นจะมีพิธีกรรมที่มุ่งเน้นไปที่ความเชื่อเรื่องของผีมากกว่าความเชื่อทางศาสนาพุทธ หรือ พราหมณ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตามความเชื่อทั้งสามส่วนนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ทั้งหมดยังคงอยู่ในลักษณะของการประนีประนอมและการแสดงออกในบทบาทที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีเห็นได้ชัดเจนในทุกๆ ชุมชนเป้าหมายที่เป็นพื้นที่วิจัย แต่มีชุมชนบ้านหนองหญ้า ที่ยังพบว่าความเข้มข้นของความเชื่อเรื่องผียังฝังอยู่ในรากลึกของมิติทางวัฒนธรรม และการปฏิบัติ ซึ่งชาวบ้านยึดถือและมีความเชื่อว่า มีสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากการการสร้างศาลไม้เก่าแก่ให้เป็นที่สิงสถิตย์ข้างแหล่งน้ำประจำหมู่บ้าน โดยเชื่อว่าผีเจ้าปู่ประจำแหล่งน้ำนี้จะเป็นผู้พิทักษ์รักษา น้ำ และต้นไม้ใหญ่ การใช้คติความเชื่อนี้เป็นอีกหนึ่งกุศโลบายของชุมชนที่ช่วย

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น ซึ่งมีการผลิตซ้ำความเชื่อนี้ผ่านการประกอบพิธีกรรม

แต่ถึงอย่างไรก็ตามในสถานการณ์ปัจจุบันกระแสความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ได้เข้าสู่ระบบวิถีชีวิตชาวบ้าน ผ่านระบบการศึกษา ระบบเครือข่าย พื้นที่เสมือนจริง จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของการสื่อสาร ที่เข้ามากระทบต่อความเชื่อของชาวบ้าน แต่ก็ได้หมายความว่าปฏิบัติทางภาษาของความเชื่อยุคใหม่นี้ ทำให้ชาวบ้านละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมจนหมดสิ้นไป เพราะชาวบ้านก็ยังมีความเชื่อในเรื่องผีและดวงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์อยู่ ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านได้กำหนดให้มีพิธีกรรมประจำปีผ่านพิธีเลี้ยงเจ้าปู่ ซึ่งได้มีกำหนดจัดปีละเพียง 3 ครั้งคือพิธีเลี้ยงลง พิธีเลี้ยงขึ้น และพิธีบวงสรวงครั้งสุดท้าย

ความเชื่อเรื่องพรหมณ์

ความเชื่อในพรหมณ์ มักจะแสดงออกในลักษณะของการประกอบพิธีกรรมที่ปะปนไปกับความเชื่อประเภทอื่น ในชุมชนบ้านหนองบ่อ และบ้านทุ่งลิบ ที่เป็นพื้นที่กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ปรากฏลักษณะของความเชื่อแบบพรหมณ์ ผ่านการประกอบพิธีกรรมโดยอิทธิฤทธิ์ของผู้วิเศษ เชื่อในไสยศาสตร์ มีการบวงสรวงเพื่อเป็นการเอาใจเทพเจ้า มีการอ้อนวอน บวงสรวง บูชาสิ่งที่ตนเคารพกราบไหว้ พิธีกรรมที่จัดขึ้นนั้นเพื่อให้เทพเจ้าช่วยเหลือตนในสิ่งที่ตนปรารถนา การที่ชาวบ้านได้ประกอบพิธีบวงสรวงแหล่งน้ำ การทรงเจ้า การประทับร่างทรง เพื่อประกอบพิธีกรรมและเพื่อตอบคำถามของชาวบ้าน อาทิ ความเชื่อเรื่องของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่พบในหมู่บ้าน ซึ่งความเชื่อนี้ได้รับการสืบทอดในมิติของการขอให้เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เฝ้ารักษาดูแลบ่อน้ำได้รับรู้รับทราบถึงปัญหาที่ตนเองได้มาบอกกล่าว โดยความวิเศษของบ่อน้ำคือ เป็นบ่อน้ำจืดที่ไหลออกมาจากบ่อน้ำเค็ม ซึ่งชาวบ้านใช้ในการต้มเกลือ และน้ำในบ่อได้มีมาให้เห็นได้เรื่อย ๆ ในการทำความเคารพบูชา ชาวบ้านจะมีการเตรียมวัตถุในการไหว้ ภาษาอีสานเรียกว่าการแต่งขัน ซึ่งประกอบไปด้วยการแต่งขัน 5 คือดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ขัน 8 คือ ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่ หรือในบางครั้งจะใช้ขันขันหมากเบ็งเพื่อบอกกล่าวแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาบ่อน้ำ เมื่อชาวบ้านประสบความสำเร็จเป็นที่พึงพอใจตั้งคำอธิษฐาน

ก็ทำให้แรงจูงใจและความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์เพิ่มมากขึ้นและ ได้มีการ
ร่วมแรงร่วมใจกันในการรักษาบ่อน้ำไว้ ประเด็นสำคัญของความสถาปนาความ
ศักดิ์สิทธิ์จึงนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ความเชื่อพิธีกรรมพราหมณ์แบบชาว
บ้านในมิติของการอนุรักษ์สภาพพื้นที่และพิธีกรรมนั้น ซึ่งเป็นกุศโลบายของบรรพ
ชนที่เลือกใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในชุมชน

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความเชื่อของพราหมณ์เพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถทำให้ การสถาปนากลไกทางความคิดและการอนุรักษ์ของชาวบ้านเข้มข้น
มากขึ้น การที่ชาวบ้านได้บูรณาการความเชื่อเรื่องของ ผี เช่น การสร้างเรื่องเล่าของ
เทพ หรือทเวา อารักษ์ ที่สิ่งสถิตที่บ่อน้ำ ทำให้เกิดความเกรงกลัวและการแสดงความ
เคารพมากขึ้น ประกอบกับการใช้พิธีกรรมของการเช่นไหว้ บวงสรวง และยังถูกสร้าง
ให้เป็นกิจกรรมสำคัญประจำท้องถิ่นที่ต้องพึงกระทำและสืบทอด จึงเป็นพิธีกรรมที่
สำคัญที่สะท้อนถึงความเชื่อที่ผสมกลมกลืนในระหว่างความเป็นพุทธและความเป็น
ผีมากขึ้น

ความเชื่อเรื่องพุทธ

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้พื้นที่ของบ้านดินดอน พบว่า หมู่บ้านนี้ได้
มีความเชื่อและความเป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกในจิตวิญญาณของชาวบ้านมาเป็น
เวลาช้านาน อาทิ ความเชื่อเรื่องการยอมรับนับถือคือ การเคารพกราบไหว้ต่อสิ่ง
ใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริงเป็นจริงและมีอยู่จริงของมนุษย์เช่นเรื่องภูตผีปีศาจ โชควาสนา
เครื่องรางของขลัง เวทย์มนต์คาถา อาคม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อ
ในผีบรรพบุรุษ เชื่อในบาป บุญ คุณ โทษ เชื่อในการทำ บุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวง
วิญญาณของผู้ตายที่ปฏิบัติกันมายาวนาน ดังจะเห็นได้จากป้ายในหมู่บ้านที่บอก
กล่าวเรื่องของคติการทำดี และความเชื่อต่าง ๆ

ภาพที่ 1 การสร้างสถานที่รำลึกถึงตัวแทนพระพุทธศาสนา

ในอดีตความเชื่อในพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้น ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องบุญเรื่องกุศลคือเรื่องทำ บุญทำ กุศล เมื่อใครก็ตามเป็นผู้ทำ บุญไว้มาก ทำ กุศลไว้มาก เกิดมาแล้วก็จะได้เป็นมนุษย์ เป็นคนมั่งมี ร่ำรวยด้วยแก้วแหวนเงินทองมีคนนับหน้าถือตา มีความเจริญเมื่อล้มหายตายจากโลกนี้ไปก็จะได้เสวยผลบุญผลกุศลอยู่บนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ แต่ถ้าหากทำความชั่วไว้มากเมื่อตายจากโลกนี้ไปก็จะได้ไปเกิดเมืองนรก อบายภูมิเป็นต้น ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อได้กระทำ บุญแล้วมันมีความสุขสบาย อิ่มเอิบใจ การทำ บุญแต่ละครั้งก็ต้องทำ บุญกับพระสงฆ์องค์เจ้า จึงจะถือได้บุญเต็มเม็ดเต็มหน่วยเช่นการทำ บุญตักบาตรในเวลาเช้า การได้ถวายภัตตาหารในเวลาเพลการได้สวดมนต์ในเวลาไหว้พระก่อนนอนและแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ผู้ตกทุกข์ได้ยากก็ถือว่าได้บุญได้กุศลแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อบุคคลสำคัญที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่แผ่นดิน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่แตกต่างไปจากรูปเคารพที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 2 การสร้างอนุสาวรีย์ ร.5 เคียงข้างพระพุทธรูป

คติเกี่ยวกับความเชื่อของชาวอีสานนั้นตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ยังมีมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติของความทับซ้อนที่ยากต่อการแยกว่าเป็นความเชื่อผี พราหมณ์ หรือ พุทธ เช่น ความเชื่อเรื่องนาคเล่นน้ำ ชาวบ้านอีสานเชื่อว่า ปีใดฝนจะดีไม่ดีขึ้นอยู่กับนาคในน้ำ คำว่า “นาคในน้ำ” หมายถึง คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพญานาค ที่เป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมทางน้ำชนิดหนึ่งโบราณสอนไว้ว่า ฝนตกเพราะนาคเล่นน้ำที่สระอโนดาต ปีใดนาคเล่นน้ำคู่ฝนจะไม่ดี ปีใดนาคเล่นน้ำดี ฝนจะดี ใช้ชาวบ้านปักดำ นาตามความเชื่อนั้น ส่วนนาคจะเล่นน้ำก็ตัวให้ดูตามปฏิทินหลวงซึ่งจะบอกไว้ทุกปี นอกจากเชื่อเรื่องนาคเล่นน้ำแล้ว ชาวบ้านยังเชื่อว่าพญาแถนเป็นผู้มีอิทธิพลในการให้ฝนตก โบราณจึงให้ทำ บุญบั้งไฟเพื่อ “ถวายแถน” แต่ในนิทานเรื่องพญาคันคากกล่าวว่า ทวงสัญญาแถน ถ้าไม่ทำ บั้งไฟถวายแถนฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวอีสานจึงนิยมทำบั้งไฟทุกหมู่บ้าน โดยถือเป็นงานมหกรรมประจำปี

ความเชื่อเรื่องตาแฮก การแรกนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าไม่แรกนาแล้วข้าวจะไม่งาม จะมีอันเป็นไปอย่างอื่น จะมีอันเป็นไปอย่างอื่น ก่อนจะลงนาจริง จึงมีการแรกนาโดยนำ ไถไปไถสัก 1 รอบแล้วเลี้ยงตาแฮก คือ นาดา

แขก ปกติจะมีการเลี้ยงไก่ต้ม ข้าวปลาอาหารพร้อมก็นำ กล้ามาปักดำ นาตาแขก
จำ นวน 8 ต้น หรือ 8 กก. และชาวอีสานยังเชื่ออีกว่า วันพฤหัสบดีเป็นวันสำคัญใน
การแขกนา โดยถือคติว่า “พฤหัสบดี หมากแต่เค้าถึงปลาย” หมายความว่า ถ้าจะ
ปลูกพืชประเภทหมากผลให้ตกตั้งแต่ต้นจนปลายต้นก็เริ่มในวันพฤหัสบดี

ภาพที่ 3 การสร้างศาลตาแขกบริเวณไร่นา

นอกจากความเชื่อเรื่องตาแขกแล้ว คนอีสานยังมีความเชื่อเรื่องปู่
ตา โดยเฉพาะ บ้านที่มีป่าไม้ยืนต้นอยู่ด้านทิศตะวันตกของบ้านในป่านั้นจะมีศาลา
เพียงตาปลูกไว้ เรียกว่า “ตูปู่ตา” ปู่ตาเป็นผีประจำ หมู่บ้าน มีอิทธิพลในการดูแล
สุขทุกข์ของชาวบ้าน แม้กระทั่งสามารถตามรักษาลูกหลานชาวบ้านในการรบทัพ
จับศึก ผู้เป็นตัวเชื่อมระหว่างปู่ตากับชาวบ้านเรียก “เฒ่าจ๋า” ทุกครั้งจะทำ อะไร
ก็ตามชาวบ้านจะต้องเกรงใจปู่ตาเช่น ไม่ล่วงเกิน ไม่ดูหมิ่น จะทำ บุญบ้าน จะทำ
บุญประจำ ปีต้องปรีกษาปู่ตา

ภาพที่ 4 ศาลปู่ตา บริเวณป่าชุมชน

ในการประกอบพิธีไหว้ผีปู่ตา ชาวบ้านจะต้องเตรียมอุปกรณ์ในการไหว้ ประกอบไปด้วย 1) ชันครุ ซึ่งจะมีข้าวสาร ค่ายดิบสีขาว หมากพลูพร้อมกับใส่ดอกไม้ 6 ดอก ปักธูป 6 ดอก เทียนขาว 1 เล่ม และใส่เงินค้ายกครุ (จำนวนเงินที่ใส่ไม่มีกำหนด ขึ้นอยู่กับชุมชน และแตกต่างกันไปตามร่างทรงของเฒ่าจ้ำแต่ละคน) 2) ผ้าขาว ความยาวประมาณ 1 เมตร 3) บุหรี่ และใบตองแห้ง ในชุมชนอีสานจะเรียก ยาเส้น แต่ในบางพื้นที่จะใช้บุหรี่สมัยใหม่ แทนยาเส้นม้วน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการเตรียม 4) อาหารคาว หวาน เช่น ไก่ต้ม หัวหมู กล้วย มะพร้าว ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียว เหล้าขาว เป็นต้น

นอกจากอาหารที่ได้ระบุไว้ข้างต้นแล้ว ในบางชุมชนจะมีการนำขนมหวานและผลไม้มาใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา โดยเครื่องเช่นไหว้นี้จะปักด้วยไม้ขนาดเล็ก โดยบนปลายไม้มีกระดาษทำเป็นรูปธงสามเหลี่ยม ซึ่งเป็นเครื่องหมายของสัญลักษณ์ที่แทนว่าเป็นอาหารเช่นไหว้พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตาจะเริ่มต้นขึ้นในเวลาประมาณ 07.00 น. โดยกำหนดว่าจะต้องรอให้พระสงฆ์ที่บิณฑบาตกลับเข้าวัดเสียก่อน ทั้งนี้เพราะความเชื่อว่าพระสงฆ์ในพื้นที่พระพุทธศาสนามีศักดิ์ที่สูงกว่าผี โดยพิธีกรรมจะเริ่มต้นจากการจุดธูปเทียนบูชาครุ และเพื่ออัญเชิญผีปู่ตามาเข้าร่างทรง (เฒ่าจ้ำ) โดยในขณะที่ประกอบพิธีกรรมนั้น ร่างทรงจะมีอาการสั่น เหน็ด ไม่รู้สึกตัว แต่ลักษณะของการแสดงออกของร่างทรง ทั้งลักษณะของการสูบบุหรี่ การเคี้ยวหมาก การแสดงท่าทาง หรือแม้แต่ น้ำเสียงและการพูดนั้นจะแตกต่าง

กันออกไปตามแต่ประเภทของผีปู้ตา และนอกจากการแสดงอาการของร่างทรงแล้ว ยังพบว่าจะมีการไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบของชาวบ้าน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม พิธีกรรมจะต้องทำให้เสร็จสิ้นก่อนเที่ยงวัน (12.00 น.)

ตามความเชื่อวัฒนธรรมอีสาน จะมีประเพณีประจำปีที่เรียกว่า คำว่า “ฮีต” หรือ “รีด” หรือ “จารีตประเพณี” หมายความว่า ประเพณี อันเนื่องด้วยศีลธรรมซึ่งคนอีสานถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ใครประพฤติฝ่าฝืนหรืองดเว้น ไปไม่กระทำ ตามที่กำหนดไว้ ถือว่าผิดเป็นชั่ว ฮีตสิบสองของชาวอีสานเป็นฮีตที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของความ เชื่อ ในพระพุทธศาสนาและประเพณีนิยมพื้นบ้านเป็นประเพณีที่สมาชิกในสังคมจะได้มีโอกาสร่วมชุมชนกันทำบุญประจำปีทุก ๆ เดือนของรอบปี

ในพิธีกรรมของชาวอีสานตามฮีตสิบสอง จะมีประเพณีที่เป็นการ แสดงออกซึ่งการทำความเคารพต่อบรรพบุรุษ นั่นคือ ประเพณีบุญเดือนเก้า ซึ่งชาวอีสานแม้ว่าจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ในอีกด้านกลับมีความผูกพันอยู่กับเรื่องภูตผี วิญญาณ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเข้ามามีบทบาทแต่ความเชื่อเรื่องผีก็ยังคงอยู่กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน ดังที่แสดงออกในลักษณะของการประกอบพิธีกรรมศาสนา ตามฮีตต่างๆ หรือที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” และบุญเดือนเก้าก็เป็นหนึ่งในประเพณีที่สำคัญเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติต่อมา ซึ่งความเชื่อนี้ได้กำหนดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยมีลักษณะของการบูรณาการระหว่างความเชื่อของผีและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และยังมีพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรม

ประเพณีบุญเดือนเก้า มีชื่อเรียกอีกชื่อว่า “บุญข้าวประดับดิน” ที่เรียกเช่นนี้เป็นเพราะเชื่อว่าเป็นเดือนเก้านี้เป็นเดือนกึ่งกลางของฤดูฝน และเป็นช่วงที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก และสมเหตุสมผลที่ลูกหลานจำเป็นต้องตระหนักและระลึกถึงผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว ในวัฒนธรรมอีสานเชื่อว่าในเดือนเก้านี้จะเป็นช่วงที่โลกหลังความตายได้ทำการปลดปล่อยวิญญาณที่ยังไม่หมดกรรมให้กลับมายังโลกมนุษย์อีกครั้ง เพื่อมารับส่วนบุญที่ลูกหลานได้อุทิศให้ จากความเชื่อนี้จึงเป็นที่มาของการประกอบพิธีกรรมการนำข้าวปลาอาหารไปวางไว้ตามพื้นดิน โดยส่วนมากจะวางไว้ตามริมรั้วกำแพงวัด หรือข้างวัด ในบางชุมชนจะมีการแขวนไว้ตามกิ่งไม้ ซึ่งจะเป็นไปตามวัฒนธรรมชุมชนที่ได้กระทำต่อ ๆ กันมา

ภาพที่ 5 วางห่อข้าวน้อยเพื่อไหว้ผีบรรพบุรุษ

การประกอบพิธีกรรมบุญข้าวประดับดิน จะจัดขึ้นในตอนเย็นของวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ลูกหลานชาวอีสานจะจัดเตรียมอาหารคาวหวาน และหมากพลู บุหรี่ ซึ่งจะแบ่งส่วนในการเครื่องเซ่นไว้ 4 ส่วน ส่วนหนึ่งคือเลี้ยงดูกันภายในครอบครัว ส่วนที่สองแจกให้ญาติพี่น้อง ส่วนที่สามอุทิศให้ญาติที่ตายไปแล้ว และส่วนที่สี่นำไปถวายพระสงฆ์ ซึ่งลักษณะความเชื่อที่สำคัญของผี คือ ส่วนที่สาม ที่มีลักษณะพิเศษคือ ลูกหลานจะทำเครื่องเซ่นในลักษณะของห่อข้าวน้อย ซึ่งมีวิธีการห่อคือ ใช้ใบตองห่อ ขนาดเท่าฝ่ามือ บรรจุอาหารคาวหวานอย่างละน้อย ประกอบไปด้วย ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนเล็ก เนื้อปลา เนื้อไก่ หมู และใส่ลงไปเล็กน้อย ถือว่าเป็นอาหารคาว กล้วย น้อยหน้า มะละกอ หรือขนมหวานอื่นๆ ลงไปเป็นอาหารหวาน และหมากหนึ่งคำ หรือบุหรี่หนึ่งมวน หลังจากนั้นนำไปตองมาห่อเข้ากันแล้วใช้ไม้กลัดหัวท้ายและตรงกลาง จากนั้นลูกหลานชาวอีสานจะนำห่อข้าวน้อยไปวางอุทิศส่วนกุศลตามที่ต่างๆ เช่น โคนต้นไม้ในวัด กำแพงวัด ริมโบสถ์ หรือกระจายตามบริเวณวัด (ชาวอีสานเรียกว่า “การยายข้าวสาก”) ซึ่งมักจะใช้เวลาประมาณ 03.00 - 04.00 น.ของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 และหลังจากการเลี้ยงผีบรรพบุรุษแล้ว ลูกหลานชาวอีสานจะกลับบ้านเพื่อเตรียมอาหารใส่บาตรในตอนเช้าของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 และพระสงฆ์จะนำสวดและทำการกรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

สรุปได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีในบริบทวัฒนธรรมอีสาน รวมทั้งกลไกทางวัฒนธรรมของความเชื่อเรื่องผีที่มีต่อการขัดเกลาทางสังคม ได้กระทำผ่านความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในรูปแบบของประเพณี และพิธีกรรม และหลักปฏิบัติ ดังเช่นที่นักมานุษยวิทยาอย่างลิซซ์ (Leach, 1954) ที่เชื่อว่าการประกอบประเพณี พิธีกรรมและการการแสดงออกทางพิธีกรรม (ritual expression) ทำให้ทราบถึงหลักความเชื่อของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะพิธีกรรม ก็คือปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่สามารถแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้แล้วในกลุ่มของความเชื่อตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ อย่างเมอร์ตัน (Merton, 1957) ก็มีความเชื่อที่คล้ายคลึงกับลิซซ์ ในมิติของปัจจัยที่ทำให้เกิดการคงอยู่ของประเพณี พิธีกรรมของผู้คนในสังคมที่สืบเนื่องมาจากอดีตว่า ประเพณี พิธีกรรม ที่จะคงอยู่ได้ ต้องเป็นประเพณี พิธีกรรมที่มีความชัดเจน และสอดคล้องกับแนวความคิดพื้นฐานของผู้คนในสังคมนั้นๆ โดยกล่าวว่าประเพณีพิธีกรรมที่แสดงหน้าที่อย่างชัดเจนย่อมมีประโยชน์ต่อสังคม อาทิเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ หรือผู้มีพระคุณ เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ ระหว่างสังคมนับถือผีเดียวกัน และสังคมอื่นๆ ซึ่งเป็นการช่วยกระชับความสัมพันธ์ เป็นบ่อเกิดของความผูกพันความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในสังคม และเป็นการดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

ประติมากรรมที่ผสมกลมกลืนตามความเชื่อทางวัฒนธรรมอีสาน

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงประติมากรรมตามรูปแบบการกลมกลืนทางวัฒนธรรมอีสาน ดังนี้ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพุทธศาสนาได้แผ่กระจายออกนอกประเทศอินเดียไปยังประเทศจีนและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้มีระบบความเชื่ออยู่ในสังคมแล้ว ในประเทศจีนมีลัทธิเต๋าและขงจื๊อรวมอยู่กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในประเทศเอเชียอาคเนย์ส่วนใหญ่จะมีแต่ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีอยู่นานมาแล้ว รวมทั้งในบริเวณของประเทศไทยและภาคอีสานด้วยเช่นกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตามประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับปรัชญาพุทธศาสนาที่ได้จากพระสงฆ์ผู้ธรรมจาริก โดยนำมาผนวกเข้ากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีอยู่เดิม ด้วยเหตุนี้ความเชื่อที่ปรากฏในภาคอีสานจึง

มีลักษณะรวม คือ มีทั้งความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งมีปรัชญาหลัก ๆ คือ การเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อในหลักธรรม และความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งเกี่ยวกับอิทธิพลของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

ประติมากรรมเสาหลักเมือง มีที่มาตามเรื่องเล่าและที่ลูกจารึกไว้ว่า ประเพณีการตั้งเสาหลักเมือง มีที่มาจากประเพณีพราหมณ์ ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในชมพูทวีปหรือบริเวณประเทศอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งประเพณีพราหมณ์ ได้แพร่เข้ามาในแหลมทอง เพราะการเดินทางค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดียในสมัยโบราณ โดยพราหมณ์มาตั้งรากฐานวัฒนธรรมที่เมืองนครศรีธรรมราชอันเป็นเมืองใหญ่ และสำคัญของภาคใต้ในสมัยนั้น จนกระทั่งประเพณีพราหมณ์เผยแพร่ขึ้นมาสู่เมืองสุโขทัยและเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ก็ตาม ประเพณีพราหมณ์หลายอย่างก็เป็นพิธีที่นับเนื่องอยู่ในการพระราชพิธีต่าง ๆ

ศาสนาพราหมณ์ หรือ ศาสนาฮินดู นี้ ได้เจริญรุ่งเรืองมาก่อนพระพุทธศาสนา ครั้นสมัยต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในชมพูทวีปนั้น พิธีทางศาสนาที่ปะปนกันระหว่างศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา จนเมื่อชาวไทยเราซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา ก็ยังรับพิธีพราหมณ์หลายอย่างมาปฏิบัติปะปนกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ การตั้งศาลพระภูมิ หรือการสร้างเสาหลักกลางหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามการตั้งศาลพระภูมิในเขตบ้านจะคล้าย ๆ กับการตั้งเสาหลักเมือง แม้ว่าธรรมเนียมการตั้งเสาหลักเมือง จะเป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์ก็ตามที แต่ชาวไทยรวมทั้งคนอีสานก็ได้ปฏิบัติกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าว่า เมื่อแรกจะสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 1893 นั้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ก็โปรดฯ ให้มีพิธีกลบขี้ตรสุเมเพลิง เพื่อตั้งเสาหลักเมือง และในการขุดดินปฐมฤกษ์ตรงใต้ต้นหมันนั่นเอง พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีขุดพบหอยสังข์สีขาว จึงถือเป็นมงคล และได้ถือหอยสังข์กับปราสาทและต้นหมัน เป็นสัญลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ก็เล่าเรื่องราวที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นเป็นนครหลวงแห่งใหม่ ก็ได้กล่าวถึงการตั้งเสาหลักเมืองกรุงเทพฯ ไว้ตอนหนึ่งว่า “...จึง

ดำรงสั่งให้พระยารามาริทธิกรณ์ กับ พระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและบ่าวไพร่
ไปกะที่สร้างพระนครใหม่ข้างฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิธียกเสาหลักเมือง ณ วันอาทิตย์
เดือนหกขึ้นสิบค่ำ ฤกษ์เพลย่ำรุ่งแล้ว 54 นาที...”

ในการตั้งเสาหลักเมืองของไทยทุกเมืองนั้น มิใช่ว่าจะเป็นเพียง
เสาหลักเมืองหรือเสาไม้ เสาหิน ธรรมดาต้นหนึ่งเท่านั้นก็หาไม่ แต่ความจริงนั้นใน
ปลายเสาหลักเมือง ซึ่งมักจะทำเป็นหัวเม็ดทรงมณฑปนั้น เขาจะบรรจุดวงชะตาของ
เมืองที่จะสร้างขึ้นใหม่ไว้ด้วย การวางชะตาเมืองนี้เป็นเรื่องสำคัญทีเดียว ซึ่งโหร
หลวงจะต้องผูกชะตาเมืองถวาย พร้อมกับทำนายเหตุการณ์บ้านเมืองล่วงหน้าได้
ซึ่งตามธรรมเนียมพิธีของศาสนาพราหมณ์ว่า ก่อนที่จะสร้างเมืองจะต้องทำพิธียก
เสาหลักเมืองในที่อันเป็นชัยภูมิสำคัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองที่จะสร้างขึ้น
ศาลหลักเมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่ทำจากไม้มงคล เช่น ชัยพฤกษ์ ราชพฤกษ์
ในลักษณะเสา ปลายยอดเป็นดอกบัวตูม หรือหน้าเทวดา หรืออาจเป็นหลักหิน
โบราณ ใบเสมาโบราณ ที่พบในพื้นที่นั้น ๆ ตัวศาลส่วนใหญ่เป็นศาลาจตุรมุขทรง
ไทย มีประตูทั้งสี่ด้าน ยอดอาจเป็นแบบปราสาท แบบมณฑป หรือเป็น
ศาลเจ้าแบบจีน ตามศรัทธาก่อสร้างในพื้นที่นั้น บางพื้นที่อาจพบร่วมกันทั้งเสา
หลักเมือง และศาลเจ้าแบบจีน ซึ่งมักมีองค์ประธานศาลเจ้าเป็นเทวรูปไม้หรือศิลา
เรียกว่า เจ้าพ่อหลักเมือง หรือเจ้าแม่หลักเมือง สถานที่ตั้งส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชุมชน
เมืองเก่า อาจเป็นตัวจังหวัด หน้าศาลากลางจังหวัด ใน บางอำเภอก็มีศาลหลักเมือง
ซึ่งยังคงเรียกว่า ศาลหลักเมืองเนื่องจากบางอำเภอก็เป็นเมืองเก่า ก่อนถูกลดฐานะ
ลงเป็นอำเภอในปัจจุบัน ตามชุมชนเล็กๆ อื่นๆ ก็อาจมีศาลประจำชุมชนเหมือนกัน
แต่จะเรียกเป็นศาลหรือเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน ชุมชน

ภาพที่ 6 เสาหลักกลางบ้าน

ภาพที่ 7 เสาหลักรอบบ้าน
(สร้างขึ้นใหม่ตามความเชื่อเรื่องเรื่องการคุ้มครองหมู่บ้าน)

ความเชื่อตามศาสนาในอีสานนั้นจะพบว่าไม่ได้มีแค่ประติมากรรมตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธเท่านั้น หากแยกพิจารณาจะพบว่าเป็นการผสมผสานทางด้านความคิดและระบบความเชื่อ และการผสมผสานทางด้านพิธีกรรมในส่วนนี้จะพิจารณาตัวอย่างการผสมผสานในระบบความคิดความเชื่อโดยเน้นในเรื่องความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด

ภาพที่ 8 ประติมากรรมความเชื่อผี พราหมณ์ พุทธ ที่สร้างบริเวณเดียวกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำ พิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่อง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผีมีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา งานบุญประเพณีต่าง ๆ แสดงให้เห็นการผสมผสานความเชื่อ เช่น งานบุญบั้งไฟทางภาคอีสานเป็นพิธีกรรมขอฝนจากแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลก และสามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ พิธีกรรมนี้เริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี

การสวดแทรกในพิธีกรรมเกี่ยวกับผี เช่น ในการประกอบพิธีไล่ผี หมอผีจะต้องอาราธนาพระศรีรัตนตรัยก่อน และคาถาที่ใช้ในการไล่ผีก็เป็นภาษาบาลีอย่างที่ใช้ในพระพุทธศาสนา หรือการที่คนทรงหรือนางเทียมถือศีลห่านุงข้าวหม่มขาวในวันพระและจะพบส่วนที่เป็นผีในพิธีกรรมทางพุทธ เช่น ในการทำบุญทั่วไป

จะต้องจัดสำรับอาหารให้ทั้งพระสงฆ์ และแยกสำรับถวายพระพุทธรูปสำรับหนึ่ง และถวายเจ้าที่เจ้าทางผีบ้านผีเรือนอีกสำรับหนึ่ง จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าในพิธีกรรมหนึ่ง ๆ ในสังคมอีสาน เป็นพิธีพุทธและพิธีผี แต่ในตัวพิธีกรรมนั้น ๆ ก็จะมีส่วนทั้งพุทธและผี เพียงแต่ว่าสัดส่วนจะเน้นหนักฝ่ายใด ก็จัดเป็นพิธีกรรมของฝ่ายนั้น

ภาพที่ 9 การบวงสรวงศาลปู่ตา

ความเชื่อที่เกี่ยวกับฮีสลิสสองนั้นถือเป็นประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญที่มีประจำเดือนของชาวอีสานเป็นการประสมประสานระหว่างแนวคิดของพุทธพราหมณ์ และผี ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาสู่เมืองไทย โดยเฉพาะดินแดนอีสานนั้น ประเพณีการทำบุญตามฮีสลิสของเดือนต่าง ๆ มีมานานแล้วแต่สมัยก่อนจะเน้นพิธีทางของผีและพราหมณ์มากกว่า เพราะรากฐานเดิมของชาวอีสานจะเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ วิญญาณ เปรต เทวดาอารักษ์ต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนชาวอีสานเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผีที่มองไม่เห็นตัวจะมีอิทธิพลต่อชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายความอุดมสมบูรณ์ภาวะความแห้งแล้ง น้ำท่วม ความแปรปรวนทางสภาวะอากาศ ฤดูกาลต่าง ๆ ย่อมมาจากเทวดาอารักษ์ ผีปู่ตา ผีตาแฮกทั้งนั้น ดังนั้นพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงวนเวียนอยู่กับเรื่องผีโดยมีพ่อกะเจ้าหรือตาจ้ำเป็นผู้นำทางพิธีกรรม (ดังจะเห็นจากภาพที่ 6.4)

ศาลคอนปูนุ่มมักจะสร้างเป็นลักษณะศาลไม้ทรงจั่ว มีเสา 4 เสา มีความกว้าง 2 เมตร ยาว 2 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 3.5 เมตร ซึ่งแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ในการสร้าง ไม่ได้มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน และมักจะสร้างอย่างเรียบง่ายบริเวณผืนป่าชุมชนหรือพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ ในบางศาลจะพบประติมากรรมรูปปั้นหรือรูปหล่อแบบลอยตัวของคนแก่ผู้ชายหรือผู้หญิง หรืออาจจะมีทั้งสองเพศ โดยให้ความเชื่อว่าเป็นผีปู่ย่า ตายาย ผู้พิทักษ์ดูแลความสงบสุขของผืนป่า และเป็นผู้ให้คุณให้โทษกับผู้รุกกล้าเข้าไปในพื้นที่ป่าโดยมิได้ขออนุญาต และในบางศาลยังพบประติมากรรมรูปสัตว์ ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย อีกด้วย

ภาพที่ 10 ประติมากรรมเครื่องศาล

ต่อเมื่อศาสนาพุทธเข้ามาสู่ประเทศไทยและดินแดนอีสาน ความเชื่อและพิธีกรรมจึงได้เปลี่ยนไป โดยได้นำเอาพิธีกรรมศาสนาเข้ามาปะปนกับความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิม ดังจะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นมีพระเป็นผู้นำในพิธีบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังมีนักปราชญ์หมู่บ้าน (พ่อกะเจ้าทายกวัด) เป็นผู้นำและมักจะเป็นไปในรูปแบบของพิธีพราหมณ์และผีมากกว่าพิธีทางพุทธ

ภาพที่ 11 ศาลผีในบริเวณวัดพุทธ

ในความสัมพันธ์ทางความเชื่อต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นลักษณะร่วมกันของคนอีสาน ความเชื่อเหล่านี้มักเกิดจากปัญหาในการดำรงชีวิตของประชาชน เช่น เมื่อถึงภาวะวิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกินความสามารถตามที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ คนจึงเกิดความเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจนั้นอาจจะเป็นเทพเจ้าหรือภูตผีปีศาจก็เป็นได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้น มนุษย์จึงประกอบพิธีกรรม เพื่อวิงวอนภาวนาให้อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยมนุษย์ก็แสดงความกตัญญูด้วยการ เช่น สรง บูชา และเป็นการบอกต่อหรือถ่ายทอดความเชื่อนี้จากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าแม่เอราวัณ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

ภาพที่ 13 ศาลปู่ตาตทอง อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

จากเรื่องราวและที่มาของการสร้างสรรค์งานด้านประติมากรรม นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้มักเกิดจากปัญหา ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อถึงคราววิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้เกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ ชาวบ้านจึงเกิดความเชื่อ ว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น โดยอำนาจนั้นอาจ จะเป็นเทพเจ้าหรือภูตผีปีศาจ หรือแม้แต่พระพุทธรูป ทั้งนี้เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่

เกิดขึ้น มนุษย์จึงประกอบพิธีกรรมเพื่อวิงวอนภาวนาเพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติ เหล่านั้นช่วยให้ปลอดภัย เพื่อพ้นภัยมนุษย์ ก็แสดงความกตัญญูด้วยการเช่นสรวงบูชา โดยจากการวิเคราะห์ระบบความเชื่อของสังคมอีสานที่บริบทพื้นที่วิจัย พบว่าประชาชนมีระบบความเชื่อแบบพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม ศีลธรรม คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเน้นไปที่หลักการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง และระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีโดยไม่มี ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นลักษณะการประกอบพิธีกรรม ของชาวบ้านเพื่อการดำรงชีวิต

สรุปให้เห็นว่าในสังคมอีสานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ศาสนาที่ยังปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานยังเคารพและเชื่ออยู่ คือพระพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี โดยทั้งสามความเชื่อดังกล่าวนี้มีการผสมกลมกลืนและเอื้อประโยชน์ต่อกัน และสะท้อนออกมาในรูปแบบของประติมากรรมในลักษณะต่าง ๆ รูปแบบการ สร้างสรรค์งานด้านประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนา ระหว่าง พุทธพราหมณ์ และผี ของสังคมอีสาน มีลักษณะเป็นแบบการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่ออย่างเดิม มักจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีมด ผีฟ้า ผีแถนความเชื่อของคนในสังคมอีสานปรากฏในรูปของศาสนาพุทธ วัฒนธรรมทางศาสนาพุทธเป็นวัฒนธรรมหลักที่ทุกสังคมยึดถือปฏิบัติ ขณะเดียวกัน ก็มีความเชื่อยอมรับและไม่ขัดแย้งกับขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่ออื่น มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางระบบครอบครัวและญาติพี่น้อง ระบบการศึกษา ระบบสุขภาพและอนามัย ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครองและระบบ ความเชื่อและศาสนา โดยมีการปฏิบัติตามประเพณีภายใต้อิทธิพลของศาสนาพุทธ และมีการดำรงอยู่ของความเชื่อทั้งพราหมณ์ และผี ในสังคมควบคู่กันไป ด้วยต่าง ก็ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการหรือความจำเป็นของผู้คนในสังคม ทั้งใน ด้านจิตใจและวัตถุที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถเลือกที่จะใช้วิธีการหรือความเชื่อหนึ่ง หรือคำอธิบายแนวใดแนวหนึ่งในการแก้ปัญหาชีวิตของแต่ละบุคคลอย่างสอดคล้อง กับสภาพทางสังคมและสถานการณ์ โดยมีความเชื่อที่อาจแตกต่างกันเป็นปัจจัย หนึ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง และเป็นภาพสะท้อนของจัดระบบหรือการจัดโครงสร้าง ทางสังคมในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน

แนวทางการอนุรักษ์ผลงานประติมากรรมตามความเชื่อ

แนวทางการอนุรักษ์ผลงานประติมากรรมตามความเชื่อ มีดังนี้

1. จัดตั้งศูนย์แหล่งการเรียนรู้พิธีกรรมตามความเชื่อในแต่ละจังหวัด โดยมีศูนย์วัฒนธรรมซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนาประเภทต่าง ๆ

2. จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ในการอนุรักษ์ผลงานด้านประติมากรรม หน่วยงานภาครัฐควรสร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ โดยการเก็บสะสมประติมากรรมรูปแบบต่าง ๆ และยังเป็นโอกาสให้ประชาชนได้มาบริจาคชิ้นงานด้านประติมากรรมที่คงมีสภาพดีอยู่ เพื่อเก็บสะสมรวบรวมไว้ในแหล่งเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันนี้มีพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคามอยู่แล้วแต่ควรได้รับการปรับปรุงให้นำชมและมีเนื้อหามากขึ้นและยังไม่สมบูรณ์ หน่วยงานภาครัฐจึงควรให้การสนับสนุนและเพิ่มแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นให้มากขึ้น

3. บรรจुरื่องราวประติมากรรมในท้องถิ่นลงในหลักสูตรระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ในท้องถิ่น โดยสอดแทรกไปในเนื้อหาหลักสูตรวิชาต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น วิชาสังคม วัฒนธรรม ศิลปะ นาฏศิลป์ เป็นต้น

4. จัดนิทรรศการความรู้ในรูปแบบของการศึกษา โดยใช้สถานที่ตามศูนย์วัฒนธรรมหรือสถาบันการศึกษาในจังหวัดต่างๆและศูนย์การค้า ให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าร่วมกิจกรรม จัดทำหนังสือเรื่องราวประติมากรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรวบรวมเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความเชื่อและผลงานประติมากรรม แล้วนำมารวบรวมเป็นเอกสารหนังสือฉบับสมบูรณ์เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป

สรุปผลการวิจัย

ความเป็นมาของความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผีของสังคมอีสาน และความเป็นมาของความเชื่อพื้นฐานของชาวอีสาน พบว่า ชาวอีสานจำนวนมากนับถือพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและเป็นศาสนาหลักประจำ ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนสำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ อาทิ การเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ สอนให้

คนเชื่อด้วยปัญญา คือให้พิจารณาให้รู้เหตุ รู้ผลแล้วเชื่อตามเหตุผลและสอนให้เชื่อ เรื่องกรรมว่า แต่ถึงอย่างไรก็ตามนอกจากความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาแล้ว ชาวอีสานยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่แสดงออกมาในลักษณะของพิธีกรรมในแต่ละช่วงของชีวิต ซึ่งมีพราหมณ์ หรือในภาษาอีสานจะเรียกว่า พ่อหมอ แม่หมอ หมอธรรม หมอทำ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยจุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความสบายใจ ดังจะเห็นได้จากความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพราหมณ์ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การสะเดาะเคราะห์ การสูขวัญ การหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และพบว่าพิธีกรรมทางพราหมณ์ยังสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมในฮีต 12 ของชาวอีสาน เช่น การบวชนาค บุญบั้งไฟ วันสงกรานต์ ซึ่งจะต้องมีพราหมณ์ร่วมในการประกอบพิธีกรรมเสมอ

นอกจากนี้แล้วสังคมอีสานยังมีวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธ พราหมณ์และผี ที่ยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมมาช้านานและมีอิทธิพลต่อมุมมองการใช้ชีวิตและวิถีชีวิตของชาวอีสาน ในการประกอบพิธีต่างๆ จะมีเรื่องผีเข้ามาปะปน ซึ่งในทัศนะของชาวอีสาน มีทั้งผีให้คุณและผีให้โทษ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน ผีตาแฮก ผีปู่ตา ผีปอบ ผีเปรต ผีพราย ผีแม่หม้าย นอกจากนี้ยังมีผีภูเขา ผีป่า ผีหนอง ในปัจจุบันยังมีพิธีเหยา การรำผีฟ้า และบางกลุ่มยังปฏิบัติไม่ให้ “ผีดผี” อย่างเข้มงวด เพื่อความอยู่ดีมีสุขของชาวบ้าน วัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานพุทธ พราหมณ์และผีของสังคมอีสานในปัจจุบัน ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีพราหมณ์ และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการประกอบตามประเพณีบุญ12 เดือน ที่เกี่ยวเนื่องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือน เพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำเนินชีวิต โดยได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อทางวัฒนธรรมและประเพณีจนถึงปัจจุบัน ประติมากรรมตามรูปแบบการกลมกลืนทางวัฒนธรรมอีสาน มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในระบบย่อยทางสังคม ซึ่งหากจะนำมุมมองทางทฤษฎีและแนวคิดทางสังคมศาสตร์มาร่วมพิจารณา สามารถสรุปได้ ดังนี้

ตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural - Functionalism Theory) พบว่าระบบครอบครัวในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวอีสาน เมื่อทำการวิเคราะห์เงื่อนไขสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนหรือหมู่บ้าน พบว่าวัฒนธรรมความเชื่อผีของชาวอีสานเกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธา ต่อการนับถือผี พิธีเลี้ยงผี ที่แสดงออกมาในลักษณะของบทบาทของพิธีกรรมที่มีผลต่อการจัดระเบียบสังคม พบว่าพิธีกรรมพ่อนผีและพิธีเลี้ยงผีประจำปีเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในกลุ่มตระกูลที่ประกอบพิธีกรรม โดยมีผีบรรพบุรุษ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในกลุ่มตระกูล ในส่วนของระบบการศึกษา พบว่า มีหน้าที่สำคัญต่อการอนุรักษ์ การถ่ายทอด และการสืบสานความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ อีกทั้งยังเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ในระบบครอบครัว เป็นการถ่ายทอดผ่านจากรุ่นไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง และในระบบสุขภาพและอนามัย พบว่าความเชื่อและประติมากรรมความเชื่อเป็นส่วนสำคัญในการใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างขวัญและกำลังใจ ในยามเจ็บไข้ ได้ป่วย อาทิ การรำผีฟ้า การขอพรจากหมอธรรม หมอดู หมอสู่วัฒน นับเป็นระบบย่อยที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคม เพราะต้องคอยปราบปรามผีร้ายที่คอยจะทำร้ายรบกวนผู้คนในชุมชน โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือ เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับสังคมในหมู่บ้าน หมอธรรมก็เช่นเดียวกับหมออื่น ๆ ในหมู่บ้าน คือ ต้องเป็นคนดีมีคุณธรรม เป็นแบบอย่างให้กับลูกหลาน มีเมตตาและรับใช้สังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน รวมทั้งการสร้างศาลกลางบ้าน ศาลรอบบ้าน หรือการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน จะเป็นศาสนสถานสำคัญที่เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปัดเป่าทุกข์ รักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ไม่ให้มาแผ้วพาล

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ หรือการมีประติมากรรมตามความเชื่อนั้นได้สร้างมูลค่าเพิ่มที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ อาทิ การจับจ่ายเพื่อประกอบกิจกรรม ประเพณีทางวัฒนธรรม เช่น บวชนาค การทอดกฐิน ผ้าป่า สร้างโบสถ์ สร้างศาล หรือการหล่อรูปเคารพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าเสาหลักกลางบ้านในพื้นที่วิจัยนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องของการขนานศาลกล่าว

เรื่องราวทางเศรษฐกิจ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าหากขาดความมั่นใจในการลงทุนประกอบกิจการอะไรก็ให้มาถามกับเสาหลักกลางบ้าน โดยอาศัยจำ นางเทียมหรือคนทรงเพื่อขอให้เจ้าพ่อหลักบ้านช่วยตัดสินใจในการประกอบกิจการนั้น ในส่วนของระบบการปกครอง พบว่ากลยุทธ์สำคัญที่ใช้คือการให้ความเคารพกับการกำหนดบทบาทไว้ที่ระบบผู้สูงอายุ เช่น พระสงฆ์ หมอธรรม หมอส่อง บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้นำคนสำคัญและมีบทบาทในการปกครองหมู่บ้าน โดยเฉพาะกลุ่มฆราวาสที่มีวัยวุฒิค่อนข้างสูงถือว่าเป็นผู้ใหญ่ผ่านประสบการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมจะกลายเป็นที่พึ่งแก่ชาวบ้าน เป็นผู้นำในการทำหน้าที่ดำเนินพิธีกรรมทั้งในชีวิตประจำวันของชุมชน เช่น งานบุญประจำเดือน ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อที่ผูกพันกับวิถีชีวิต และหล่อหลอมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยแสดงออกผ่านวิถีชีวิต พิธีกรรมและงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน

ทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคมเกี่ยวกับระบบความเชื่อในความเป็นผี พราหมณ์ และพุทธ โดยความเชื่อดังกล่าวเป็นลักษณะแบบชาวบ้าน คือรักษาบรรทัดฐาน ข้อตกลงของชุมชน รวมทั้งมุ่งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนผ่านการแสดงออกโดยพิธีกรรม ประติมากรรม และระบบสัญลักษณ์อื่น ๆ ดังนั้นความเชื่อที่เกิดขึ้นจึงแสดงออกมาในลักษณะของการผสมกลมกลืนจนแทบแยกไม่ออกว่าสิ่งไหนคือ ผี พราหมณ์ พุทธ ที่แท้จริง แต่ทว่าทุกอย่างนั้นได้มีการประสานกันอย่างลงตัวและมีการปรับตัวที่เหมือนและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนท้องถิ่น แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวบ้านยังคงประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อและศาสนาที่แสดงออกมาในลักษณะขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมที่ได้สืบทอดกันมา ทำให้สังคมมีความเป็นปึกแผ่น ยังผลให้สังคมอยู่รอดและดำเนินต่อไปได้

อภิปรายผล

สังคมอีสานมีความเชื่อและแนวคิดต่อวิถีชีวิตในรูปแบบการผสมกลมกลืนคติดั้งเดิม การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย รูปแบบของการสร้างสรรค์งานประติมากรรมต่างๆ ที่แสดงออกมา เป็นการตอบสนองต่อความอยู่รอดของชีวิตเพื่อการดำรงชีวิตในรูปของความเชื่อในการแสดงออกทางพิธีกรรม คุณค่าที่ได้ คือกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน เป็นกฎเกณฑ์ที่สร้างความสมดุล (Equilibrium) เป็น

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อตามศาสนาพุทธ พราหมณ์และ
ผีมีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม อำนาจดังกล่าวส่งผลต่อโครงสร้าง
ทางสังคม สามารถจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และ
บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งผลการค้นพบสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิลเลียม เคลาส
เนอร์ (William Klausner. 1961) ได้วิจัยเกี่ยวกับข้อแตกต่างระหว่างระบบความ
เชื่อทางศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และไสยศาสตร์ โดยยกตัวอย่างจากภาคอีสาน
ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ชี้ให้เห็น
มากที่สุด คือ ความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาตามคัมภีร์ ซึ่งเป็น “วัฒนธรรม
หลัก” กับพุทธศาสนาชาวบ้าน หรือ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” และพุทธศาสนาชาว
บ้านนี้ คือ ส่วนที่เราจะเห็นถึงรูปแบบการสร้างงานตามความเชื่อและเป็นการผสม
กลมกลืนทางวัฒนธรรมมากที่สุด

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรูปแบบการสร้างสรรคผลงานตามความเชื่อทาง
ศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า แบบที่ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นจนชาวบ้านแยก
กันไม่ได้ว่าส่วนไหน โดยความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธ พราหมณ์
และผีมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
ของตามแนวคิดของ แรตคลิฟฟ์ - บราวน์ มองว่าสังคมย่อมประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ
ที่ทำงานอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยพิธีกรรมและงานด้านประติมากรรมความ
เชื่อ คือการแสดงออกของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกภายในสังคม
ตลอดจนการสร้างอารมณ์ร่วมในการที่จะควบคุมความประพฤติของสมาชิกใน
สังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี โดยสามารถศึกษาโครงสร้างหรือความ
สัมพันธ์ของคนในสังคมได้ โดยดูผ่านความสัมพันธ์ในเชิงบทบาทหน้าที่ที่ปรากฏใน
พิธีกรรม ซึ่งมีการทำงานอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งผลการ
ค้นพบสอดคล้องกับงานวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527 : 85-90) ได้ศึกษา
เรื่อง ประเพณีการทรงผีเจ้านาย : กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเชื่อว่าผีและ
การสร้างสรรคผลงานด้านความเชื่อเกี่ยวกับผี มีการดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อเรื่อง
พราหมณ์และพุทธศาสนา ภายใต้โครงสร้างเดียวกันอย่างเหมาะสม โดยมีการจัด
ความสัมพันธ์ ตามระดับสถานภาพและบทบาทหน้าที่ ส่วนวิลาศ โปธิสาร (2548
: 135-160) ได้ทำการวิจัยเรื่องการปรับตัวของชาวกูยในบริบท พหุวัฒนธรรมเขต

อิสานใต้ พบว่าการขยายและเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยและทุนนิยม เป็นปัจจัยสำคัญที่ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ต่อชุมชนแต่ชาวกูยสามารถดำรงอยู่ได้เพราะมีลักษณะที่สำคัญคือ 1) การผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรมโดยใช้ศาสนาพุทธเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิต 2) ศักยภาพการดำรงอยู่จากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม พบว่ามีการใช้ระบบนิเวศน์กับความเชื่ออย่างเป็นรูปธรรมเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การสร้างกิจกรรมความสัมพันธ์ทางเครือญาติในรอบปี 3) ความหลากหลายทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ชาวกูยมีการเลือกสรรในแนวทางดำรงอยู่ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและดำเนินกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่นเดียวกันกับนิตินันท์ พันทวี (2544 : 225-245) ที่ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอิสาน ศึกษาเชิงวิเคราะห์ คุณค่าพิธีกรรมและการสร้างงานประดิษฐ์บายศรีสู่ขวัญของชุมชนศึกษาเชิงวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมและผลงานกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนชาวบ้านสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนผลการวิจัยพบว่า คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนประกอบด้วย คุณค่าในตัวพิธีกรรมคุณค่าของพิธีกรรมและผลงานตามพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล เมื่อชุมชนเรียนรู้คุณค่าเกิดความเข้าใจความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก ผลงานการสร้างบายศรีสู่ขวัญ เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ถูกต้องสร้างสรรค์และสอดคล้องกัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเอง ทั้งหมดนี้สะท้อนให้สังคมของชาวยุโรปมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นตลอดมา ในเรื่องของความเชื่อพุทธ พราหมณ์และผี ระบบย่อยนี้ว่ามีความสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อพิธีกรรมและผลงานประติมากรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาและก่อให้เกิดความมั่นคงในสังคมได้

ข้อเสนอแนะ

สังคมอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ซึ่งศาสนาเป็นสิ่งที่มียุทธิต่อพฤติกรรมความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสาน ชาวอีสานเห็นว่าสังคมมนุษย์ต้องมีศาสนา ถ้าปราศจากศาสนาจะทำให้คนป่าเถื่อน ไร้รู้ดี ไร้ชั่ว ไม่ละอายหรือเกรงกลัวต่อบาป จะทำให้บ้านเมืองจะวุ่นวายเกิดความวิบัติ ล่มจม ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นเสาหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นหลักแห่งความเชื่อถือศรัทธา ไม่ว่าจะเป็ความเชื่อส่วนบุคคลหรือความเชื่อของกลุ่มบุคคล และในทัศนะของคนอีสานนั้นศาสนาที่แท้จริงคือพุทธศาสนา ศาสนาพุทธเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานมาโดยตลอดจากอดีตถึงปัจจุบัน สำหรับโครงการพัฒนาของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของสังคมอีสาน ควรได้ทำการศึกษาถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ที่ก่อให้เกิดกิจกรรมอันจะนำไปสู่การพัฒนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับกรวิจัยครั้งต่อไป

ผลการศึกษา พบว่า มีชุมชนหรือหมู่บ้านบางแห่งในภาคอีสานที่มีความเชื่อพุทธศาสนาพราหมณ์ และผีอยู่ ดังนั้นควรมีการศึกษาวิจัยเจาะลึกเกี่ยวกับความเชื่อพุทธศาสนา พราหมณ์ และผีในชุมชนระดับประเทศหรือในภูมิภาคอื่นๆ เพื่อสะท้อนผลให้เกิดความหลากหลายทางความเชื่อที่แตกต่างกันไปตามบริบท

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2525). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. (2540). **ปฐมโพธิกฐา**. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2531). **วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

- (2536). **คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ลิซซิง.
- กฤตยา แสงเงจริญ. (2537). “มิติทางจิตวิญญาณกับการดูแลสุขภาพ : กรณีศึกษาจากหมอลำผีฟ้าสู่หมอพระ”. **วารสารคณะพยาบาลศาสตร์**. 17 (4) : 1-6.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.
- ช. ใจเปี่ยม. (2508). **ศาสนาของโลก**. กรุงเทพฯ : แพรววิทยา.
- दनัย ไชยโยธา. (2538). **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์ และอัครยา สังข์จันทร์. (2547). **การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เบื้องต้นจากงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พ.ศ. 2511-2545**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- ธวัช ปุณโณทก. (2528). **ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน**. ใน เพ็ญศรี ดูก (บรรณาธิการ) **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- (2536). **“ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์วิถีชีวิตในสังคมอีสานใน วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ”** พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พีรัช ลิขิตสมบุญ. (2548). **ปัจจุบันของพระพุทธรูปนาคปรก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2552). **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- (2545). **พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสติในศิลปะทวารวดี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- พรพรรณ เลาศิริรินาท และสุทธิลักษณ์ ไชยสุต. (2517). ประติมาณวิทยา ใบเสมา
ที่ฟ้าแดดสงยาง. **วารสารโบราณคดี ปีที่ 5 ฉบับที่ 4** หน้า 379-389.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. (2549). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**.
กรุงเทพฯ : พิมพ์สวยงามจำกัด.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น. (2552). **นำชมใบเสมา**. กรมศิลปากร กระทรวง
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- ราชกิจจานุเบกษา. ปี 2478 เล่ม 52 หน้า 394. วันที่ 12 พฤษภาคม 2478.
_____. (2504). ปี 2504 เล่ม 78 ตอนที่ 66 หน้า 980 วันที่ 29 สิงหาคม 2504.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2493). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493**.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2525). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 5. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2542). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 1. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- ลอง ธารา. (2542). **พุทธศิลป์นานาชาติสมัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฉัตรพิ.
- วรภัทร เครือสุวรรณ. (2541). **พระพุทธรูป**. กรุงเทพฯ : เอส.ที.พี. เวสต์มีเดีย.
- วิริยา อุทธิเสน. (2546). **การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี
ในกลุ่มแม่น้ำชีตอนกลางกรณีศึกษาจาก พระพิมพ์ดินเผา**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วันชัย พลเมืองดี. (2549). **พุทธศิลป์**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2532). **พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. (2546). **วิเคราะห์ประวัติการนับถือศาสนาพุทธและศิลปะ
พระพุทธรูปในเอเชีย**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- สันติ เล็กสุขุม. (2557). **ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ. (2531). **ศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2534). **ศิลปะอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- สุวัฒน์ แสนชิตยรัตน์. (2545). **พุทธรูปพุทธลักษณะ**. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). **ประวัติพระพุทธรศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด.
- เอี่ยม ฉายางาม. (2532). **ความเชื่อกับศาสนา**. ในเอกสารการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทยหน่วยที่ 1-7. เล่ม 1. หน้า 16-155. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Boisselier, Jean. (1975). **The heritage of Thai Sculpture**. New York : Weatherhill.
- Piriya, Krairiksh. (1979). **The sacred image sculpture from Thailand**. Koln : Museum der Stadt Koln.
- Woodward H.W.Jr. (1997). **The sacred sculpture of Thailand**. Bangkok : River book.